

HORVÁTH KITTI

„Kisfaludy Károly világtalan tekintete mereng a fehér márványból...”

Krúdy Gyula Kisfaludy-portréja

A Krúdy-féle Kisfaludy-kép

Krúdy a modern magyar próza megújítójaként írók, szerkesztők népes csoportját szerepeltette műveiben gondoskodott arról, hogy a többnyire már életükben elfelejtett alkotók emlékezete fennmaradjon.¹ Írásainak hasonlatai, idézetei több száz alkotó nevét őrzik. Holt és eleven írók, költők tömegére reflektál, akiket az egykori és kortárs boltosok, színészek, vendéglősök, politikusok, társasági urak és hölgyek vesznek körül.² A társadalom különböző rétegeinek képviselőit felvonultató műveivel tablószerű látképet fest saját koráról. Véleménye szerint az irodalom az élet térbeli, időbeli, valamint minőségi és mennyiségi kiterjesztése.³ Ennek következtében az irodalomra való utalásrendszer fontos szerepet tölt be a regényeiben, novelláiban.⁴ Az íróhősök közül a szinte egyeduralmat betöltő Rezeda Kázmér alakja a legismertebb. Azokat a szövegeket olvasva azonban, amelyekre fentebb utaltam, úgy gondolom, hogy egy újabb irodalmi kulcsfigura vizsgálatára nyílik lehetőség.

Az *Aranykéz utcai szép napok* című gyűjtemény elbeszéléseinek főszereplője egy új íróhős feltételezésére teremt alternatívát. Az egyes szám első személyben elbeszél, biedermeier miliőben játszódó történetek K. Károly nevű szereplője a 19. század első harmadának magyar irodalmi életét meghatározó Kisfaludy Károly megidézésének tekinthető. A novellákban megjelenő jelzésszerű és kanonikus jellegű reflexiók egymás mellé rendezésével kialakított személyiségkép, valamint az elbeszéléseket megelőző *Előhang* utalásai alapján feltételezhető, hogy Krúdy valóban a magyar vígjátékírás atyjaként emlegetett szerzőt szerette volna megidézni az *Aranykéz utcai* történeteiben. A Kisfaludy-figura szerepeltetésére és a személyére vonatkozó hivatkozások következtében egy eddig figyelmen kívül hagyott Krúdy-hős formálódhat.

Krúdy életművének jelentős részét teszik ki a visszaemlékezések. Íróportréi gyakorta árulkodnak szerzőjük irodalmi hangoltságáról. A múltidézés sorát az 1913-as *A vörös postakocsi* nyitja, amelyben a századforduló magyar irodalmának, politikai

¹ FÁBRI Anna, „Egykor regényhős voltam” = *Az élet álom – In memoriam Krúdy Gyula*, szerk. FÁBRI Anna, Bp., Nap, 2003, 322.

² Uo. 320–322.

³ Uo. 325.

⁴ Uo. 329.

életének képviselői jelennek meg, és szolgálnak kiindulópontként a későbbi memoárszerű alkotásokhoz. Irodalmi portrékat tartalmazó önálló kötetek (*Magyar Köztársaság almanachja, A tegnapok ködlovagjai*) már Krúdy életében megjelentek, legtöbbjük azonban szétszórtan újságokban, folyóiratokban volt olvasható. Az 1957-ben kiadott *Irodalmi kalendárium*, majd az 1974-es *A szobrok megmozdulnak* című gyűjtemény tartalmazza a sajtóban megjelent alkotásokat.⁵

Az *Irodalmi kalendárium* című kötetben „a profán kultuszok írója”⁶ két szöveggel is emlékezik Kisfaludyra (*Kisfaludy Károly; Szegény Kisfaludy!*). Úgy véli „Kisfaludy Károssal kezdődik az igazi magyar irodalom. [...] Az ő kedve, satírája vonul később végig az egész tizenkilencedik század irodalmán, Jókai regényein, Mikszáth tréfáin”.⁷ Az idézet jól bizonyítja az íróelőd irányába mutatott tiszteletet és elismerést. Krúdy ugyan nem csatlakozik szorosán a Kisfaludy-szakirodalom fénykorához, hiszen az elemzett szövegek többsége az 1910-es éveket követően íródott. A Kisfaludy-kultusz problematikus vonásának (a kultikus tisztelet tárgyául nem az életműben mutatkozó költői génusz, hanem sokkal inkább a kezdeményező, alapító szerepkör a hangsúlyos) folytonosságát azonban nem szakítja meg.⁸

Az *Aranykéz utcai szép napok* című novellafüzérben nem található olyan jelentős irodalomtörténeti vonatkozások, amelyek egyértelművé tennék a Kisfaludy Károlyra való következtetést (Krúdyt ezúttal sem az író művészi tevékenysége, hanem társadalmi, elsősorban pedig szerelmi élete érdekelte), néhány utalás azonban mégis a reformkort megelőző korszak irodalomszervezőjének megidézése felé irányítja az értelmezést.⁹ A további Krúdy-novellákban (*A százgalléros, Három ezüstkak, L.M. emlékkönyvébe, Régi fametszetről való pesti úr, A daliás függetlenségi követek*) előforduló reflexiók egymás mellé rendezésével ugyanakkor egy teljes Kisfaludy-kép rajzolódhat ki az olvasó előtt. E mozaikok összeillesztése a töredékesen fennmaradt elbeszélésciklus felszínes szerelmi történeteiben főszerepet betöltő, „a magyar regényesség atyamesterének”¹⁰ kijáró irodalmi „szöveg-emlékhelyek” forrásainak a feltárásával lehetséges.

Az 1916-ban kiadott (korábban önálló elbeszélésként már napvilágot látott) elbeszélésfüzér első négy novelláját (*Múló évek az Aranykéz utcában; Fáj; A nők könyvéből; Egy Aranykéz utcai éj emléke*) megelőző *Előhangban* olvasható sorok („Ők, a régi írók írtak igazságokat, szépségeket, jóságokat, meséket. Félrefordították a fejüket az élet kellemetlenségeitől. Hallatlanul énekel Manon Lescaut és a három testőr andalítóan hazudik. Jázminvirágos Kisfaludy és sírógörcsös Maupassant; a nő lovagja, Turgenyev és a féleszű lord, aki románcokat énekel! Ők tudtak írni – mert hisz e korban a nyomtató

⁵ FLEISZ Katalin, *Medialitás Krúdy prózájában*, Jyväskylä, Jyväskylä University Printing House, 2012, 126.

⁶ FÁBRI, *Egykor regényhős voltam, i. m.*, 317.

⁷ KRÚDY Gyula, *Irodalmi kalendárium*, vál. BARTA András, Bp., Szépirodalmi, 1989, 14–16.

⁸ GOSZTONYI Ferenc, *Kisfaludy Károly 19. századi irodalmi kultuszáról*, ItK, 101(1997), 3–4. sz. 286.

⁹ KEMÉNY Gábor, *A szecessziós Krúdy*, Magyar Nyelvőr, 125(2001), 3. sz. 319.

¹⁰ KRÚDY, *Irodalmi kalendárium, i. m.*, 17.

műhelyek lassabban dolgoztak –, írták életüket, érzelmüket, örömeiket, szenvedésüket¹¹) máris mozgásba hoznak egyfajta Kisfaludy-képzetet. Az elbeszélésekben olvasható, torzított kontextusban előforduló utalások további, Kisfaludyhoz kapcsolható életrajzi „helyre” reflektálnak.

A Krúdy szövegekben megjelenő lapírás és folyamatos publikálás a „néhai hasonlíthatatlan Hazafi ’s Költő”¹² irodalmi tevékenységének a jellemző vonása volt. A megidézett szerző az 1820-as évek magyar irodalmi életének meghatározó főszereplőjeként, költészetével, drámaírói tevékenységével, az új irodalom legfontosabb orgánumának tekintett *Aurora* zsebkönyv szerkesztésével, sokrétű életművet hozott létre. Pest irodalmi központtá szervezésében, az új romantikus irodalom térnyerésében is tevékeny részt vállalt. Krúdynál K. Károly a Kisfaludy halála után 14 évvel induló *Életrajzok* mellett az (1850 márciusa és 1939 októbere között megjelenő) *Pesti Napló*ban publikált, ezen sajtóorgánumok beemelése az időszerűtlenség és az idősíkok összekeveredésével teszi bizonytalaná az olvasót.

A publicisztikai kötelezettségek mellett a novellaszövegekben több helyen is találunk a közönségsikerre, az írói elismertségre vonatkozó utalást: „Maga a legnagyobb író Pesten! [...] Ismeretlen gavallérok borultak a nyakamba a Váci utcán, és a hölgyek a szalonokban rólam beszélgettek.”¹³ Krúdy efféle reflexiói is megalapozottnak tekinthetők, ugyanis Kisfaludy Károly Gaál Györggyel folytatott levelezésében, valamint a Toldy Ferenc-féle Kisfaludy életrajzban¹⁴ is több olyan anekdota olvasható, amely a közönség elismerését, és egy-egy jól sikerült bemutató utáni ünneplés emlékét őrzi. Kerényi Ferenc „*Társalkodásról, színházról, magyarságról*” című tanulmányából egy 1819 májusában a bécsi rendőrminisztériumba beérkező titkosügynöki jelentés ismerhető meg, amely az első Kisfaludy-darab, *A tatárok Magyarországon* című vitézi játék tomboló publikumáról számol be.¹⁵ Nyilvánvaló, hogy az anekdotikus történethez kritikusan kell viszonyulni, ennek ellenére úgy vélem, hogy Krúdy novelláiban tudatosan reflektál Kisfaludy életének ezen epizódjaira.

A következő jellegzetesség, amely a hosszú 19. század „irodalompolitikusára”¹⁶ enged következtetni az *Egy Aranykéz utcai éj emléke* című novella „K. Károly divatos elbeszélő író”¹⁷ sora. Kisfaludy az 1820-as évek elismert elbeszélésírója volt.

¹¹ KRÚDY Gyula *Összegyűjtött művei, Regények és nagyobb elbeszélések* 6., kiad. KELECSÉNYI László, Pozsony, Kalligram, 2008, 115.

¹² *Tudományos gyűjtemény* 1831. VII. kötet, 120.

¹³ *Uo.* 118.

¹⁴ Toldy Ferenc visszaemlékezése In: KISFALUDY Károly *Minden munkái VI. kötet*, szerk. SCHEDEL Ferenc, Pest, Kilián György, 1844, 346): „Kisfaludy egy akkor időhöz illő prólógot írt váratlanul előkerült darabjához; s ez május 3d. zajgó jelei közt adatott a közönség lelkesedésének. Alig szabadulhatta meg a költő az ifjúság tüzetől mely őt a színre akarta hurcolni, mint egykor Párizs népe Voltairt.”

¹⁵ KERÉNYI Ferenc, „*Társalkodásról, színházról, magyarságról*”, *Műhely*, 11(1988), 2. sz., 31–37.

¹⁶ FRIED István, *Kisfaludy Károly irodalompolitikája* (Kisfaludy Károly halálának 175. évfordulójára emlékülés, Győr, 2005.), *Arrabona Múzeumi Közlemény*, 43(2005), 2. sz., 9–20.

¹⁷ KRÚDY Gyula *Összegyűjtött művei...*, i. m., 130.

Szatirikus-realisztikus novelláival és romantikus történelmi elbeszéléseivel járult hozzá e műfaj megújításához. A „magyar novella úttörőjének” tartott szerző hatására számos beszélyíró lépett fel. Egyre több, a korszak kulturális életét meghatározó komoly és víg novellát közöltek.¹⁸

A fentebb említett kritikával kezelendő mozzanatokat bővíti a síremlékre gyűjtő tevékenység (édesanyja sírkövét kívánja megújítani) történetbe emelése is. Feltételezésem szerint Krúdy ezzel a motívummal Kisfaludy újratemetési és szoborállítási ceremóniáinak bonyolult és több szempontból problémás történetére kíván reflektálni, ezzel is rejtetten utalva a valamikor létező, a kanonizáció során kora irodalmi vezérévé váló alkotóra.¹⁹

A felsorolt bizonyítékértékű motívumok mellett további szemléletes példa a Krúdy-féle portréalkotás módszerére a novellák festészetre és képszerűségekre való utalásrendszere. Az *Irodalmi kalendáriom* című kötetben a szerző, Kisfaludy festői szerepét kiemelve („Pestre úgy állított be, mint egy hóbortos festőművész, a vándorpiktorok ez idő tájt szokásos vad külsejében”²⁰) a zsebkönyvszerkesztő irodalmi vezért egy kevésbé ismert alkotói minőségében ábrázolta. A festőművész létről *Aranykéz utcai szép napok* elbeszéléseiben sem feledkezett meg. A novellákban található figurális ábrázolásra vonatkozó részletek (ezeket a későbbiekben novellaszervező elemként részletesen kifejtem) fontos bizonyítékai lehetnek az egykor élt „írófejedelem” evokálásának.

A Krúdy-novellák szövegáthárterének jelentésrétegei

Az 1914 és 1915 között a *Pesti Napló*ban, az *Új Idők*ben, valamint az *Újság*ban megjelenő történetek helyszíne az Aranykéz fogadó. A jellegzetes cégerről elnevezett borozó a Régiposta utcában kedvelt találkozóhelye volt a 19. század eleji művészvilágnak.²¹ Krúdy e közéleti és kulturális térként is funkcionáló helyszínt örökítette meg az elbeszéléseiben. Az Aranykéz fogadó mellett a Csiga vendéglő is gyakori színtere az író történeteinek. „A híres Csigában, ami kívülről nem mutatott többet, mint bármely pesti bormérő [...] volt az az asztal, [...] ahonnan [...] a magyar irodalmat irányították.”²² E két helyszín megidézésével egy 19. század eleji irodalomszervező közeg elevenedik meg az olvasó előtt „irodalmi emlékhellyé” válva. Az utcakövek a régi nagyok,

¹⁸ PINTÉR Jenő, *Magyar irodalomtörténet* <http://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/6-a-magyar-irodalom-a-xix-szazad-masodik-harmadaban-1C05/a-regeny-es-drama-2106/a-novella-es-regeny-fejlolese-215C/> (utolsó megtekintés: 2018. június 24.)

¹⁹ A téma szakirodalmához: GOSZTONYI, i. m., 279–291.

²⁰ KRÚDY, *Irodalmi kalendáriom*, i. m., 14.

²¹ BÖLCSICS Márta–CSORDÁS Lajos, *Budapesti Krúdy-kalauz*, Bp., Helikon, 2002, 23.

²² KRÚDY Gyula, *A szobrok megmozdulnak*, vál. KOZOCSA Sándor, Bp., Gondolat, 1974, 70.

a szent elődök lábnyomát őrzik, csupán némi erőfeszítés kell ahhoz, hogy a képzelet felelevenítse alakjukat a századvégi utcai forgatagba.²³

Az emlékező magatartás következtében Krúdy az időt idézi meg legtöbbször elbeszéléseiben.²⁴ Műveire az időtlenség mozzanatának kiterjesztése jellemző. A szöveg-háttér szerepének felismerése írásművészetének, epikájának fontos részét képezi, hiszen ezekben a részletekben mutatkozik meg az a művészi ökonómia, amely novellisztikáját jellemzi.²⁵ Az elbeszélésciklus első négy kiemelt novellájában egy bizonytalan korú Pest képződik meg, amely a szabadságharc utáni évektől kezdve, egészen az 1910-es évekig terjedő korszak bármelyik évében megállná a helyét.²⁶ Három időintervallum társadalmi, történelmi, kulturális viszonyai mozognak egyszerre. A 19. század első harmadának, a reformkort előkészítő korszaknak, a forradalom és szabadságharc, valamint a kiegyezés korának meghatározó szereplőinek az ábrázolása egy idő-síkban történik, ennek eredményeként mozaikszerű időbeliség alakul ki. Kisfaludy Károly, Vörösmarty Mihály, Vachott Sándor, Petőfi Sándor, Széchenyi István, Katona József, Laborfalvi Róza, Déryné Széppataki Róza, Fáy András, Teleki László, Kossuth Lajos, Ferenc József a novellák fiktív világában azonos térben és időben mozognak. Kisfaludyn kívül a felsorolt szereplők kisebb-nagyobb eltérésekkel, de kortársi viszonyban álltak egymással, miközben a valóságban nem fordultak meg egy helyen sohasem. Az *Aranykéz utcai éj emléke* című novellában szemléletes példa található erre: „Ah, ifjúság, amely csak tegnap szöktél el mellőlem, hitek, rajongások, rövid boldog délutánok és álmodozások a pamlagon, értelmetlen vallomások séták közben vadgesztenyék alatt...”²⁷. Az elbeszélő eltűnt ifjúságának emlékeit egyetlen többszörösen összetett mondatba sűrítetten foglalja össze. Az 1848 márciusában gőzhajóval Bécsből Pestre érkező Kossuth Lajos és az 1867-es kiegyezés értelmében magyar királyként elismert Ferenc József koronázási ceremóniájának képei egyszerre idéződnek meg, ezzel disszonanciát keltve az olvasóban.²⁸

Az idősíkok keveredése okán fennálló értelmezési problémák az olvasót aktivitásra készítetik, hiszen az állóképszerű történetmozzanatok egymás mellé rendeződve mozgóképekké válva hívják fel a figyelmet a fikció és valóság ötvözetének lehetőségeire.

²³ FÁBRI Anna, *Mit lehet írni Pestről? A Krúdy-művek Budapestjéről*, Budapesti Negyed, 34(2001), 4. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00026/fabri.html>

²⁴ BORI Imre, *Krúdy Gyula*, Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1978, 123.

²⁵ *Uo.*, 106–107.

²⁶ SÓTÉR István, *Krúdy és a megállított idő = Az élet álom...*, i. m., 275–276.

²⁷ KRÚDY Gyula *Összegyűjtött művei...*, i. m., 130–131.

²⁸ Krúdy novelláiban az emlékezet, szétartó darabokból áll, amely a szereplők párbeszédeiből és elmélkedéseiből tűnik elő. Monarchia-képe nem a „nagy” történelemből, hanem a köznapok és szereplők „kis” történeteiből összetevődő mozaik. Az 1867–1918-ig tartó időszakra Krúdy mint aranykorra tekint: „Mindnyájan meghaltunk, kedves Laci: Ferenc Józseffel együtt. Furcsa, de így van, hogy ez a magyarul sem elég jól tudó öregember jelentette a magyar irodalom többé soha vissza nem térő fénykorát is.” A Krúdy-féle Monarchia-nosztalgjáról bővebben: GÁNGÓ Gábor, *Nosztalgia és szimbólumteremtés. A Ferenc József-mítosz kezdetei Krúdy Gyulánál*, Irodalomtörténet, 37(2006), 2. sz. 162–173.

²⁹ A kiemelt novellák belső képi környezetére a közelebbi és távolabbi múlt megállított pillanatainak játéka jellemző. Egyfajta ködképszerűség jelenléte (a múlt képeinek éles és halvány megidézése) tapasztalható a szövegekben. A tér, idő és szereplők heterogén közegben való megjelenítése hozza létre ezt a hatást.³⁰

Krúdy elbeszéléseinek cselekménytelensége szükségszerű következménye annak a vállalkozásnak, amelynek során a cselekménytelenség írói módszerré válik.³¹ A vizsgált szövegek alapján jól látható, hogy alapvetően nem a cselekmény, hanem a szereplői monológok irányítják és szakítják meg az egységes eseményfolyamot. A négy elbeszélés története szerint K. Károly divatos elbeszélésíróként szerelmi és magánéleti problémák között, három nő szeretőjeként éli hétköznapjait. Az írói elismertség ellenére egzisztenciális és szerelmi problémákkal (szerencsejáték-szenvedély, hűtlenség) küzdő, az életet kilátástalannak érző művész öngyilkosságot tervezve keres menekülést. Saját haláláról szóló újsághír-fogalmazványokkal, naplóbejegyzésekkel a múlt világáról álmodozva válik társadalmon kívülálló figurává.

Tárgy és egyén élménye – a tárgyiasság és képszerűség fokozatai

Krúdy műveinek gyakori helyszínei a különféle városi közegek. A Pest írójaként aposztrofált szerző a nagyvárosi élet ábrázolójaként sajátos világot teremtve szemlélteti egyén és környezete viszonyát. Vágyképek alakjában olyan feltűnő életminták, életmódváltozatok, tájak képződnek meg, amelyek a novellaszereplők számára menedéket jelentenek.³² Ez a menekülés azonban nem csupán térbeli változás utáni vágyat jelent, hanem időbeli vonzalmat, nosztalgiát is.³³ A novellák szöveg háttereiben olyan korfestő részletek, utalások halmozódnak, amelyek fontosabbak mint az előtérben zajló cselekmény.

Krúdy művészete nem sorolható be egyetlen stílusirányzat kategóriájába sem, hiszen szecessziós, szimbolista, impresszionista és szürrealista jegyek egyaránt megmutatkoznak műveiben.³⁴ Írásai több olyan jellegzetességet tartalmaznak, amelyek a klasszikus modernség hagyományos elbeszélésmódokat megújító törekvéseivel hozhatók összefüggésbe. Ezek közé tartozik a cselekmény okozati összefüggéseinek fellazítása, a történetmondás visszaszorulása, a metonimikus kapcsolatokat felváltó metaforikus szövegkohézió, az időkezelés linearitásának felbontása, valamint az elbeszéltség hangsúlyozása.³⁵

²⁹ BORI, Krúdy Gyula, *i. m.*, 115.

³⁰ SZAJBÉLY Mihály, *Intermediális randevúk a 19. században*, Pécs, Pannónia Könyvek, 2008, 98.

³¹ SÖTÉR, *i. m.*, 275.

³² FÜLÖP László, *Közelítések Krúdyhoz*, Bp., Szépirodalmi, 1986, 84–85.

³³ FÜLÖP, *i. m.*, 111.

³⁴ KEMÉNY, *i. m.*, 319.

³⁵ GINTLI Tibor, „Valaki van, aki nincs” – Személyiségbeszélés és identitás Krúdy Gyula regényeiben, Bp., Akadémiai, 2005, 11.

Az irodalomhoz hasonlóan a művészetre való reflexiók is alapvető részét képezik az elbeszéléseinek. A külvilágra történő utalások és az egyén középpontba állításának következtében egy sajátos viszony alakul ki tárgy és személy között. Krúdy alkotásainak a 1910-es évek második felében meghatározó témájává válik a báb-ember, azaz a tárgy-egyén élményének az ábrázolása.³⁶ A bábuképzet tematikája a szerző több művében is központi jelentőséggel bír.³⁷ Az a felfogás, amely szerint a novellák szereplői csupán „furcsa figurák egy különös bábszínházban”,³⁸ a dolgozatomban vizsgált elbeszélésekben furcsa figurák egy festményen elképzelésre módosul. Ezen módosult ábrázolási közeg az 1916-os elbeszélésciklus esetében Kisfaludy Károly festői tevékenységére való utalásként is értelmezhető.³⁹ A *Múló évek az Aranykéz utcában* című novellában a tárgyi világ egy-egy eleme mint művészeti alkotás az egyéntől függetlenül jelenik meg, („a lámpaernyőn korcsolyázó ladyk szálltak”; „pásztorok voltak láthatók a fényes ajtón”).⁴⁰ Az ábrázolt képeken már megjelenik az ember, de az elbeszélések főszereplője még nem jelzi azonosulását a képi világgal, csupán a biedermeier környezetre reflektál. A következő három elbeszélésben a főszereplő monológjaiból azonban kiderül, hogy az egyén saját kora társadalmának egy jellegzetes figurájaként, egy nagy alkotás részeként tekint saját személyére. Családi fotó, rézmetszet, fametszet vagy acélmetszet szereplőjeként definiálja önmagát.

³⁶ BORI, *Krúdy Gyula, i. m.*, 127.

³⁷ BORI, *Krúdy Gyula, i. m.*, 129. További néhány Krúdy írás melyben a bábuképzet megjelenik: *Francia kastély* című Szindád-regény, *A vörös postakocsi*, *Gázláng*, *Tótágas*, *A ház ahol a lámpás ég* című elbeszélések. A bábuképzet azonban nem csupán Krúdy műveiben követhető nyomon. Ady Endre 1910-es kötetében *A föltámadás szomorúsága* című költeménye és Bartók Béla *A fából faragott királyfi* című táncjátéka is e problémakörhöz illeszhető. A szobor-ember-báb hármasságra Honoré de Balzac műveiben is több példát találhatunk. Az 1847-es *Pons bácsi* című regényében található porcelánfigurákra reflektáló szövegrészek valószínű, hogy Krúdy számára is jól ismert és követni kívánt minták lehettek.

³⁸ BORI Imre, *Krúdy Gyula „nagy évtizede” – Egy pályaszakasz történetének vázlata*, Híd, 1974, 1. sz., 1305. http://adattar.vmmi.org/cikkek/10585/hid_1974_11_16_bori.pdf, (utolsó meglátogatás: 2018. szeptember 6.)

³⁹ Kisfaludy Károlyban a reformkort megelőző magyar képzőművészeti élet tudatos szervezőjét, a magyar romantikus festészet ihletőjét tisztelhetjük. „A festés művészete, melyet zsenge koromtól fogva különösebben kedveltem, [...] a legjobb eszköznek tetszett. Nagy örömmel láttam magamat szabadon a világban kóborolni [...] Ez a kedvelt eszmém azután háttérbe szorítja minden egyéb vágyamat; abbe-li büszkeségem pedig, hogy rokonaim kegyelméből megélni nem akartam, legyőzött velem minden akadályt, s így sikerült kivinni tervemet, mely engemet császári-királyi tisztból a magyar földesúrból festővé teremtett át.” – emlékszik vissza 1812–1816 között Bécsben töltött festői korszakára. Az éji viharok, tengeri vészek, égő faluk, holdvilágban táncoló csontvázak, vagy nyugalmas tájképek festőjeként műveinek száma az 1820-as évekre legalább százra tehető, ennek ellenére festészetéből ma már csak morzsákat ismerünk. (Vö.: VAYERNÉ Zibolen Ágnes, *Kisfaludy Károly. A művészeti romantika kezdetei Magyarországon*, Bp., Akadémiai, 1973. – SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella, *Kisfaludy Károly az első magyar romantikus festő* (Kisfaludy Károly halálának 175. évfordulójára emlékülés, Győr, 2005), Arrabona Múzeumi Közlemény, 43(2005), 2. sz., 67–84.)

⁴⁰ KRÚDY Gyula *Összegyűjtött művei...*, i. m., 118–119.

[...] az egész élet hasonlatos volt egy régi német fametszethez, [...] Általában: úgy viseltem eddig elmúlt életemet, mintha valóban egy figura volnék csupán, egy családi lap illusztrációján, [...] „...szép fotografus pózokban láttam magam:”⁴¹; „Hányszor ültem íróasztalom mellett, félbenhagyott munkám fölött, midőn lábamat keresztbe vettem, homlokomat kezembe hajtottam, mint a Childe Herold szerzőjét ábrázolták az egykori acélmetszetek.”⁴²

A szereplők képekhez való viszonya néhány esetben egyfajta idegenségerzettel társul („...férje a nem régen elmúlt hadjáratban veszíté életét, de több példányban megmaradt az ódon belvárosi házban [...] Félt azonkívül az arcképektől, amelyek az elesett hőst a falakon ábrázolták”⁴³). A valóság és képzelet tükröződésére utaló motívum is jellemző a novellákra („Naplóm, életem torz tükörképe...”⁴⁴). Az *Aranykéz utcai szép napok* novellái mellett több Krúdy-elbeszélésre is jellemző az egyén tárgyiasulását ábrázoló jelleg.

Az *Irodalmi kalendárium* című portrészorozatban található *Régi fametszetről való pesti úr* című elbeszélésben is a képszerűség és tárgyiasulás gondolatkörével kapcsolatos tényeket fogalmaz meg a szerző:

tulajdonképpen semmi egyéb bajunk nem volt, mint az, hogy valamikor egy kedves nő kapaszkodott a karunkba a helyen, ahol a folyamban a Gellérthegy tükröződik, mint egy elmúlt századbeli páncélos vitéz az olajfestményen, aki a pókhálás tükörben látja magát. [...] S most ismét látom – midőn búcsúzom tőle –, mint először láttam a Múzeum-kertben, ahol Sümeg látóképe domborodik Himfy lantján, ahol Kisfaludy Károly világtalan tekintete me-reng a fehér márványból. Erre járt Zuboly múzeumi tisztviselő korában. S e múlt századbeli költői alakok előtt, midőn elhaladt, úgy jelent meg nekem, mint valamely régi fametszetről való figura, furcsa, költői alak, akiről egy gyönyörű könyvben olvastunk fiatal korunkban, midőn mindnyájan regényhősök vagyunk. Most már valójában gyönyörű fametszet lett Bányai Elemér doktor, aki Zuboly álnév alatt, pesti ruhádivatban, estve és éjjel járt-kelt itt, Budapesten. Holott valójában csak egy szép könyvben lett volna szabad élnie!⁴⁵

A *Jókai Pestje* című, 1925-ben írt novella is a múlt figuráinak képszerreplővé válását tematizálja: „Jókai százesztendősz születésnapjának közeledtével ismét aktuálissá válik a régi Pest, amelyet legfeljebb muzeális metszeteken láthatunk viszont, de viszont a Jókai-regényekből oly megelevenedett mozgalmassággal jönnek vissza közénk a régi pesti utcák és azoknak alakjai, hogy szinte hallani véljük a dámák krinolinjainak suhogását.”⁴⁶ Az 1932-ben megjelenő *Tiszaeszlár az ötvenedik évforduló távlatából* című Krúdy-szövegben is található az imént idézett szöveghez hasonló hivatkozás: „Megtermett férfit volt R. Eötvös Károly is, igaz, hogy még nem potrohos és kopasz, amint a mai nemzedék emlékezne rá, hanem dús fürtökkel ékesített, testhezálló,

⁴¹ KRÚDY Gyula *összegyűjtött művei...*, i. m., 120–121.

⁴² Uo. 127.

⁴³ Uo. 123.

⁴⁴ Uo. 131.

⁴⁵ KRÚDY, *Irodalmi kalendárium*, i. m., 455–458.

⁴⁶ KRÚDY Gyula, *A szobrok megmozdulnak*, vál. KOZOCSA Sándor, Bp., Gondolat, 1974, 106.

magyaros szabású ruhát viselő, költői tekintetű férfiú, amint a fiatal Kisfaludyt látjuk a régi dunántúli arcképalbumokban.”⁴⁷

Az idézetek alapján jól látható, hogy a képzőművészeti és az irodalmi ábrázolásmód szoros kapcsolatban, egymást feltételező relációban áll egymással a különféle Krúdy-szövegekben. Az egyén figuraként való öndefiníciója a világ színházként való felfogását is eszünkbe juttathatja. Jelen dolgozat esetében azonban a főszereplő kilétének felfedése kapcsán válik hangsúlyossá a képi ábrázolásokra való utalásrendszer. A *Fáj* című novella első öt mondatában olvasható vízió forrása Kisfaludy Károly *Éjjeli szélvész* című festménye is lehetne. A Jósika Miklós regényére utaló („nagy Dunán sikongó éji kísérteteket kergetett a szélvész, mint Jósika Miklós Abafijában, túlhan a budai házak és a rácvárosi torony csupán egy-egy villámlásnál mutatkoztak”⁴⁸) sorok az 1820-as években készült Kisfaludy-festményre való reflexióként is értelmezhetők. A novellák képszerűsége és festményekre utaló jellege mentén bővíthető tovább Kisfaludy Károly megidézését bizonyító feltevések sora. A festményszerűség, valamint a felismerhető életrajzi utalások mellett egy vissza-visszatérő tárgy is Kisfaludy evokálását szolgálhatja. Krúdy szövegeiben a dolmány (vagy néhány esetben köpönyeg) állandó Kisfaludy attribútumként értelmezhető. A *Három ezüslakat* című elbeszélésben egy vidéki ház falát díszítő, „Kisfaludy-dolmányos, idős magyar úriember olajfestmény képéről”⁴⁹ olvashatunk: „... a ház urát kipirosított arccal a vászonra mázolták. Temérdek holdkóros képű, feszes magatartású, régi úriember maradt fenn a családi festményeken a múlt századbéli magyar világból; naplementeszínű arcuk tétován fordul az unokák felé. [...] halála napjáig nem vetette le a Kisfaludy-dolmányt, amelyben megörökíttette magát.”⁵⁰ A *Százgalléros* című elbeszélés „Csigában függő megbízható barátját (százgalléros) az igen öreg urak Kisfaludy Károlyénak mondták”⁵¹ A *Fáj* című novellában is olvasható utalás a köpönyeget viselő költőre: „azért sétálgattam a Duna partján, mert szép fotográfuspozokban láttam magam: divatos bő köpönyegembe belekapaszkodik a szél, holllófürtjeim lobognak sötét homlokomra húzott kalapom alatt...”⁵²

A köpönyeg és dolmány toposzjellegét egy Szontagh Gusztávól fennmaradt anekdota is bizonyíthatja. Szontagh emlékiratában fennmaradt történet szerint: „Kisfaludy Károly, mint már érintém, magas izmos legény volt, azonfelül télben carbonári köpönye egyik szárnyát rendszeren félválra szokta felvetni. Illy éjszaka félénknek rémületes

⁴⁷ KRÚDY Gyula, *Pesti album, Publicisztikai írások 1919–1933*, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Krudy-krudy-gyula-munkai-1/pesti-album-publicisztikai-irasok-19191933-151A9/1932-158CA/tiszaeszlar-az-otvenedik-evfordulo-tavlatabol-159D2/2-a-dalias-fuggetlensegi-kovetek-159E4/> (utolsó megtekintés: 2018. szeptember 6.)

⁴⁸ KRÚDY Gyula *Összegyűjtött művei...*, i. m., 120.

⁴⁹ KRÚDY Gyula, *Telihold, Elbeszélések 1916–1925*, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Krudy-krudy-gyula-munkai-1/telihold-elbeszelesek-19161925-F96A/1916-F96D/harom-ezustlakat-FA2B/> (utolsó megtekintés: 2018. szeptember 6.)

⁵⁰ *Uo.*

⁵¹ KRÚDY Gyula, *A százgalléros*, vál. TÓTH Lajos, UDVARHELYI Dénes, Bp., Móra Ferenc, 1971, 204.

⁵² KRÚDY Gyula *Összegyűjtött művei...*, i. m., 121.

alakban siet egykor késő este haza 's közel lévén kiveve zsebéből nagy kapukulcsát, midőn barátját Szemerét szemközt jönni látja, előtte félénken az utca ellenkező oldalára kitérve.”⁵³

A rövid történetből megismert bő köpenyes Kisfaludy az 1859-es országos Kazinczy-ünnepség egyik legfontosabb vizuális elemévé vált Orlai Petrich Soma-festmény jellegzetes központi alakjaként is ismert volt a korabeli közönség számára. Feltételezésem szerint a Kazinczy és Kisfaludy 1828-as pesti találkozását megörökítő festményen ábrázolt, utólagosan megkomponált, irodalmi nemzedékváltás pillanatát bemutató kép jelenhette Krúdy számára a Kisfaludy-figura megalkotásának egyik forrását.⁵⁴ A vizsgált szövegben megjelenő generációról generációra hagyományozódó, a magyar íróársadalom szolgálatában álló ereklüként tisztelt ruhadarab az idézett példák alapján a 19. század Kisfaludy-képének releváns jegyeként térbeli és időbeli korlátokat megszüntető eszközként funkcionálhat.

A Krúdy- és a Jókai-féle Kisfaludy-kép párhuzamai

Jókai Mór Toldy Ferenc kérésére írt, 1872-ben megjelent *És mégis mozog föld* című művével a 19. század művészregényét alkotta meg. A költött alakok között a 19. század első harmadának jeles írói, tudósai és közéleti szereplői ismerhetők fel. A Jókai-féle korrajz néhány túlzástól eltekintve pontos képet ad a magyar irodalmi és színházi élet reformkort megelőző helyzetéről. A Jókai-regény főszereplőjének, Jenőy Kálmán alakjának irodalomtörténeti előzményeit az ajánlás szövege alapján elsősorban Kisfaludy Károly és Katona József személyében szokták megjelölni. Krúdy is hasonló álláspontot képviselt *Jókai Pestje* című elbeszélésében: „Az És mégis mozog a föld... című regény csizmadiájának a műhelycégérét táncoltatja a szél a Duna-part egyik mellékutcájában, amerre majd a Katona József és a Kisfaludy Károly figuráiból összegyúrt Jenőy Kálmán olyan hosszan ábrándos sétákat tesz.”⁵⁵ Ennek ellenére a regény kritikusaik többsége Jenőy figurájában inkább Kisfaludy Károly irodalmi alteregóját vélte felfedezni. 1869-ben Kisfaludy első fellépésének félszázados emlékezete okán rendezett ünnepségsorozat szellemisége is talán ezt a nézetet erősíti meg.⁵⁶

⁵³ BOLDOG-BERNÁD István, *Levelek tükrében: Kisfaludy Károly és Szemere Pál kapcsolata = A két Kisfaludy. Tanulmányok*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Balatonfüred, Balatonfüred Városért Közalapítvány, 2016 (Tempevölgy Könyvek 21), 137–138.

⁵⁴ SZILÁGYI Márton, *Összeköt vagy elválaszt? A nemzedékek mint irodalomtörténeti magyarázóelv = Generációk a történelemben*, szerk. GYÁNI Gábor, LÁCZAY Magdolna, Nyíregyháza, A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2007. évi konferenciájának kötete, 2008 (Rendi társadalom – polgári társadalom 21), 21.

⁵⁵ KRÚDY Gyula, *A szobrok megmozdulnak, i. m.*, 105–106.

⁵⁶ JÓKAI Mór, *Eppur si muove – És mégis mozog a föld*, kiad. MARGÓCSY József, MARGÓCSY Józsefné, OBERLÄNDER Erzsébet, Bp., Neumann Kht, 2001. <http://mek.oszk.hu/05500/05573/html/> (utolsó megtekintés: 2018. szeptember 6.)

Jókai és Krúdy esetében is jól látszik Kisfaludy írótevékenysége és munkássága iránti érdeklődés, írói portrészorozataikban mindkét szerző (Jókai: *Ezelőtt...*; Krúdy: *Kisfaludy Károly, Szegény Kisfaludy!*) megidéri az íróelődöt. Jókai *Ezelőtt...* című írásában a következőképp állít emléket Kisfaludynak:

Tetszik azt tudni, hogy én a Magyar utcában 21-ik szám alatt lakom, egy csendes kis magányos szobában, melynek ablakaiból két nagy szép kertre nyílik a kilátás. [...] Ezelőtt negyvenöt évvel volt ennek a háznak a helyén egy alacsony, rozszant vityilló, abban volt egy kis udvari szállás két szűk szobával, [...] az egyik szobát lakta egy becsületes céhenkivüli csizmadia; a másikat egy fiatal költő, akit keresztnevről híttak Károlynak, azt pedig nagyon restelltek előkelő rokonai, hogy vezetéknevről – „Kisfaludynak” címezték.⁵⁷

Krúdy *L. M. emlékkönyvébe* című elbeszélésében hasonló képet fest a helyszínről:

Még elcsalogatott a nyáréji holdvilág a Duna-part felé azokon a napjainkban elveszett utcákon, ahol egykor azok a férfiak bolyongtak erkélyek és ablakok alatt, akik a múlt század érthetetlen, jó szagú és ábrándos hölgyeibe voltak szerelmesek. [...] szívdobogva mentem fel azon a vasrácsos, ódon lépcsőn, amelyen Kisfaludy Károly járt otthonába, és a házban volt egy földbe bújó kis vendéglő, ahol a saját poharából iddogáló és a konyhán is megfordulató törzsvendég még emlékezni vélt arra, hogy Kisfaludy úr néha két személy részére hozott fel vacsorát, és az emeletről hárfá és női dal hangzott.⁵⁸

E két részlet a szöveg- és térbeli emlékhely összekapcsolásának beszédes bizonyítéka.⁵⁹

Az írói portrékészítéshez az életrajzi tények és kortársi levelezések anyaga mellett Jókai és Krúdy műveiben is előkerül Kisfaludy bohém, magánéleti válságokkal teli élete. Az *És mégis mozog a Föld* című regényben, illetve az *Aranykéz utcai szép napok* történeteiben is a szerelmi bonyodalmak nehezítik a főszereplő életútját. A társadalom három rétegének nőalakjai párkaként szövik az eseményekkel sodródó Kisfaludyt evokáló alak életfonalát. Jókainál egy gazdag, válófélben lévő nő (Csollánné Satory Katinka), egy arisztokrata grófnő (Decséry Dorothea) és egy színésznő (Cilike) jelenik meg sorsalakítóként. Krúdynál az aranyművesné, egy gazdag katonaözvegy és egy fiatal színésznő hálózza be a novella főszereplőjének az életét. A színház világához való kötődés mindkét műben hangsúlyosan megjelenik (Jókainál a darabírás, a színházi előadások szervezése; a Krúdy-novellákban a színházi esték, színházi barátok, színházi találkozók). Jókai könyvében egy komplexebb és jóval meghatározottabb Kisfaludy-kép rajzolódik ki, Krúdy esetében azonban nehezebb és több bizonytalansággal jár a K. Károly és a Kisfaludy Károly közötti párhuzam felállítása.

⁵⁷ JÓKAI Mór, *Írói arcképek*, Bp., Unikornis, 1993, 36.

⁵⁸ KRÚDY Gyula, *Pesti album, Publicisztikai írások 1919–1933*, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Krudy-krudy-gyula-munkai-1/pesti-album-publicisztikai-irasok-19191933-151A9/1921-1523B/1-m-emlekkonyvebe-152A9/> (utolsó megtekintés: 2018. szeptember 6.)

⁵⁹ Kisfaludy Károly élete utolsó félévében költözött a Kappel-házba, a Régi Híd utcai (Váci utcai) részen, a Vadászkiért Szálloda mellett levő három szobából álló lakásrészben élt. Kisfaludy Károly és 25 évvel később Vörösmarty Mihály is ebben a házban töltötte utolsó napjait.

A regény és a novellaciklus a bevezető gondolatok alapján is összevetésre ad lehetőséget. Jókai Toldynak címzett levelében megfogalmazott gondolatai („A mártírokról írhatunk legendát, a hősökrol eposzt, a tündérekről mítoszt: de mártír, hős, varázsló regénytárgy nem lehet. És mégis az volt. Senki sem hiszi el már, hogy egy eszményi célnak, melynek mi, mostaniak már csak jól jutalmazott epigonjai vagyunk, egykor földre tiport óriásai voltak”⁶⁰), valamint az *Aranykéz utcai szép napok* novelláit megelőző *Előhang* sorai („Ők voltak az írók – a régiek –, manapság semmit nem tudunk. [...] Ők, a régi írók írtak igazságokat, szépségeket, jóságokat, meséket. Félrefordították a fejüket az élet kellemetlenségeitől”⁶¹) a régmúlt íróvilág előtti tisztelet hangját tükrözik. Saját koruk irodalmáról szóló értékítéletükkel kijelentik, hogy műveik nem érnek fel és nem hasonlíthatók össze az elődök munkáival. A két szerző Kisfaludyt megidéző kultuszképző és kultuszépítő funkciót betöltő alkotásával járult hozzá a Kisfaludy-portré alakulástörténetéhez.

Krúdy szövegeiben Kisfaludy és Jókai irodalmi szerepe is összeér. Krúdy szerint „Kisfaludy Károly látja meg Magyarországot olyannak, amilyen ez igazában volt. Az ő vígjátékaiban az eleven Magyarország mutatkozik”.⁶² Ezzel egy időben ugyanezt állítja Jókairól is: „Jókai regényei: mindenki története Magyarországon, Jókai regényhősei: mindenki rokonai e hazában.”⁶³ Krúdy esetében a Kisfaludyra és Jókaira történő hivatkozások az elődkeresés szempontjából is fontosak lehetnek. Az elfeledett irodalmi vezérre és az ünnepezt írófejedelemre történő utalásokkal Krúdy „a magyar költészet aranyat termő vaskorának”⁶⁴ és „a magyar nemzet tündéri álmainak levelesládájának”⁶⁵ darbjait idézi meg kora olvasóközönségének.

A kiválasztott Krúdy-novellák kapcsán megállapítható, hogy a szakirodalom által sokat elemzett Krúdy-íróhősök között vannak még olyan szereplők, akikre az eddigi kutatások nem fordítottak kellő figyelmet. A Krúdy-féle Kisfaludy alak önmagán túlmutató jellege következtében különböző kanonizációs kérdéseket felvetve válhatna a Krúdy novellisztikáját értékelő, elemző irodalom fontos részévé. Az emlékező magyar novellista művei az irodalmi fikcionalizáltság és időszerűtlenség alkalmazása következtében annak a kísérletnek a részeként is megközelíthetővé válhatnának, amely megmutatná, hogy a 19. század első felének irodalmát meghatározó alakok hogyan élnek tovább és hogyan viszonyulnak a századelő világához képest bekövetkező történelmi, társadalmi és kulturális változások tömegéhez.

⁶⁰ JÓKAI Mór, *Eppur si muove – És mégis mozog a Föld I.*, Bp., Kossuth, 2009, 7.

⁶¹ KRÚDY Gyula *Összegyűjtött művei...*, i. m., 115.

⁶² KRÚDY, *Irodalmi kalendárium*, i. m., 15–16.

⁶³ KRÚDY Gyula, *A szobrok megmozdulnak*, vál. KOZOCSA Sándor, Budapest, Gondolat, 1974, 43.

⁶⁴ JÓKAI Mór, *Írói arcképek*, Budapest, Unikornis, 1993, 37.

⁶⁵ KRÚDY Gyula, *A szobrok megmozdulnak*, vál. KOZOCSA Sándor, Budapest, Gondolat, 1974, 43.